

KÖNYVISMERTETÉS

B. Müller Tamás: Vörösterror az Országházban 1919 Országgyűlési Hivatal, Budapest, 2016

Viharos XX. századi történelmünk számos politikai fordulata, rendszerváltása között sajátos helyet foglal el a csupán 133 napig fennálló Tanácsköztársaság, amely rövid léte ellenére is több vonatkozásban rányomta bélyegét társadalmunk és államunk további sorsára. Az első világháború befejeződésével a kortársak számára felfoghatatlan volt, hogy az egy évezrede létrejött, évtizedek óta nyugalomban és gyarapodásban létező ország hónapok alatt eltűnt, s olyasmik történtek, amik addig elképzelhetetlennek tűntek. A viharos változások között különösen súlyos csapásként élte meg a társadalom nagy része a Tanácsköztársaságot, amely radikális szakítást jelentett az addig ismert világgal. E bő négy hónap alatt az addigi hazai viszonyoktól, fejlődéstől teljesen idegen berendezkedésre került sor az országban, amelyet egy az addigiakat mindenben tagadó ideológia vezetett, viszont a felvetődő problémák kezelésére jellemzően az erőszakot alkalmazta. Mint az ekkori történéseket követő büntetőjogi felelősségre vonások főszereplője, *Váry Albert* budapesti főállamügyész megfogalmazta egy perbeszédében – jól jellemezve az 1919 tavaszán és nyarán történeteket: *„kétségtelenül láttuk mint semmisülni meg egymásután mindazon értékek, melyeken addig állami és társadalmi életünk nyugodott. Vallás, erkölcs, hazaszeretet, magántulajdon, élő törvényeink egyszerre értéktelen fogalommmá váltak.”*¹

A következő évtizedekben alapvetően érzelmi megközelítés jellemezte az úgynevezett proletárdiktatúra megismerését és értékelését. A bukása utáni negyedszázadban a teljes elítélés és megvetés volt a sorsa, az újabb gyökeres társadalmi és állami váltás után a dicsőségesnek beállított voltát domborították ki, míg az utóbbi negyedszázadban ismét az elutasítás, de leginkább a felejtés lett a sorsa. Az elmúlt években, a történetek után majd száz évvel kezdtek felbukkanni azon tanulmányok, kötetek, amelyek a hiteles dokumentumok alapján, a történetírás „sine ira et studio” követelményének megfelelően dolgozzák fel a témát.²

¹ Vádbeszéd a gyilkosság, rablás stb. büntetével vádolt Cserny József és társai bűnügyében. Elmondotta Dr. Váry Albert főállamügyész, a bpesti államügyészség vezetője 1919. december hó 6-án a Budapesti Büntető Törvényszék előtt. Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata Rt., é. n., 6. o.

² Például A makói terroristák pere (A Návay-per) 1919–1921. Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Makó, 2001; Fazekas Csaba: A Fáber-Apáti per. A Tanácsköztársaság „vallásügyi likvidáló biztosainak” felelősségre vonása 1920-ban. In: Bana József (szerk.): Bűn és bűnhődés. Győr

Ebbe a sorba illeszkedik a *B. Müller Tamás* által készített, az Országgyűlés Hivatala által a Nemzet Főtere Könyvek sorozatban kiadott, 2016 márciusában megjelentő, *Vörösteror az Országházban 1919* című 324 oldalas kötet, amely két részből áll: a szerző *A tanácsköztársaság politikai rendőrsége az Országházban* című tanulmányából, valamint egy dokumentumgyűjteményből, amely az alapja a dolgozatnak.

A 65 oldalnyi tanulmány röviden vázolja az 1919. március 21-én megalakuló Tanácsköztársaság születését, amelyre abszolút befolyással voltak azok az oroszországi tapasztalatok, amelyeket az onnan hazatérő, kommunista párttá szerveződő személyek hoztak magukkal. A radikális ideológia talaján álló új társadalom felépítéséhez azonban szükség volt a politikai akaratot kikényszerítő, az azzal szembeni ellenállást felderítő és letörő, adott esetekben a megtorlásokat végző szervezetek felállítására. A tanulmány a továbbiakban az ennek a részeként működő politikai rendőrségnek a létrehozásával és tevékenységével foglalkozik. Míg e szervezet „eszét” a Belügyi Népbiztosság *Korvin Ottó* által vezetett Politikai Nyomozó Osztálya, addig az „öklét” az úgynevezett terrorcsapatok adták. Egyik különítményét, a rettegett Lenin-fiúkat *Cserny József* vezette. A tanulmányból kiderül, hogy viharos gyorsasággal került sor e védelmi szervek létrehozására annak érdekében, hogy – a korabeli pártlapból, a *Vörös Újságból* felidézett cél szerint – az új hatalom „lefegyverzi a burzsoáziát és a felfegyverzett proletariátust állítja örül a szocializmust teremtő forradalom mellé”.

A szerző rámutat, hogy a diktatúra védelmére létrehozott „szervek, karhatalmi különítmények és forradalmi törvényszékek szervezése kapcsán kényesen ügyeltek arra, hogy azok személyi állománya, különösen pedig a vezetői réteg saját soraikból kikerülő, elkötelezett kommunistákból és forradalmárokból álljon”. A szervezet felállítása során azonban a szakértelem biztosítása érdekében alárendelt pozíciókban átvették a korábbi rendőri szervek munkatársait is. Így a legszűkebb pártvezetés irányítása alatti álló, elkötelezett vezetőkkel, „használható elvtársakból” álló személyzettel (akiket gyakran a

Megyei Jogú Város Önkormányzata, Győr, 2001; Cs. Sebestyén Kálmán (szerk.): Salgótarjáni események 1918–1919-ben. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2007; Donáth Péter: A Cserny-különítmény rémtettei „Mozdony utcai laktanyájukban” 1919 júliusában. Fery Oszkár és tisztársai halálának körülményei, következményei, utóélete. Trezor Kiadó, Budapest, 2012; Nagy Szabolcs (szerk.): Vörös és fehér... A vörös és fehér uralom hátországa – 1919 vidéken. Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém, 2013; Bíró Aurél: A tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai. Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria, Budapest, 2014; Dominkovits Péter – Németh Ildikó (szerk.): Forradalmak sodrában. A Tanácsköztársaság Sopronban és Sopron vármegyében a kortársak szemével (1920–1921). MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2014.

frontszolgálat elkerülése vezetett) és hozzáértő korábbi szakemberekkel működését megkezdő Politikai Nyomozó Osztály feladata „*egy országos kémhálózat létesítése, valamint az összes politikai természetű ügyekben megindított és folytatott rendkívüli eljárások irányítása és ellenőrzése*” lett. A tanulmány bemutatja, hogy konkurenciaharc is folyt a különböző biztonsági szervek (a Politikai Nyomozó Osztály, a Vörös Őrség és a terrorcsapatok) között. Ezek közül a Korvin által vezetett rendkívül hatékonyan működött, számos proletárdiktatúra elleni szervezkedést feltárva.

E felderítő szerven túl alakultak meg azok a karhatalmi feladatokat ellátó alakulatok, amelyek a „*diktatúra leggyorsabban reagáló, az ellenforradalmi megmozdulások leverésére azonnal igénybe vehető erőszak szervezetei*” voltak. Ezek az orosz mintának megfelelően, drasztikusan, kegyetlenül léptek fel. Feladatukat akként határozták meg, hogy e karhatalom „*vérbe fog fojtani minden ellenforradalmi mozgalmat, s a proletárdiktatúrára veszélyes egyénnel szemben a legkiméletelebbül fog eljárni*”. Cselekményeik miatt olyan hírnévre tettek szert, hogy a szerző értékelése szerint a „*társadalomban rövid idő belül zsigeri félelem alakult ki*” még az említésükre is.

Mindezek után írja meg B. Müller Tamás, hogy a társadalomra telepedett e szerveknek mi közük volt a funkcióját veszített korábbi parlamenti épülethez. A kötet címében szereplő két szó, a „vörösterror” és az „Országház” elentmondásban van egymással: a Parlament épületét a sok évszázados hazai közjogi hagyomány és az európai polgári államfejlődés szimbólumaként – mint ahogy a szerző felidézte –, a magyar alkotmányosság templomának tervezte *Steindl Imre*. Ezzel szemben az ideológiája miatt saját maga által is vörösnek hívott terror tagadott mindent, amit az alkotmányosság jelentett. Teljes egészében ráillett egy más indíttatású erőszak vizsgálatára 1920 tavaszán az országba érkező brit delegáció meghatározása, amely szerint a „*terror olyan rendszer, amelyben a de facto kormány, mindegy, milyen módon alakult meg, a személyes és a kollektív jogok törvénytelen korlátozásával, az ellenzők bebörtönzésével vagy száműzetésbe kényszerítésével, az egyének politikai bűncselekményekért való kivégzésével, valamint az üldözés és kínzás hallgatólagos eltűrésével, illetve annak tevőleges meg nem akadályozásával mindenfajta politikai ellenzékét elnyom*”.³

³ A fehérterror Magyarországon – A Brit Szakszervezeti Kongresszus (T.U.C.) és a Munkáspárt közös delegációjának jelentése 1920. május (Report of the British Joint Labour Delegation to Hungary: May 1920, The White Terror in Hungary. June 3, 1920). Beszélő, 2003/9., 92. o. E dokumentumot eredetileg a korabeli emigráció folyóirata közölte: Az angol küldöttség jelentése (szó szerinti fordítás az angol eredetiből). Bécsi Magyar Újság, 1920. június 23., 5–7. o.

A szerző rámutat arra, hogy a különböző tanácsköztársasági erőszakszerveknek az Országház épületébe költöztetése az új hatalom szimbolikus térhódítását jelentette a tagadott régi társadalom felett: a Parlament épületében, a volt főrendiházi szárnyban rendezkedett be a Politikai Nyomozó Osztály, a Cserny-féle különítmény egy része, de itt működött a – társadalom totális ellenőrzése érdekében létrehozott – külföldi levélforgalmat ellenőrző testület is.

A proletárdiktatúra hónapjaiban emberek százai kerültek fogolyként vagy túszként a megváltoztatott funkciójú Országházba, amely így a főváros rettegett épülete lett. Az ide hurcoltak elleni lelki vagy fizikális gyötrelmek, kínzások miatt számtalan valós vagy vélt hír, állítás látott napvilágot ezekben, majd a Tanácsköztársaság bukása utáni időkben. A szerző a hiteles dokumentumok alapján azonban kimutatja, hogy az e helynek tulajdonított rémes történetek jelentős részének nincs alapja, igazoltan csupán egyetlen haláleset történt a Parlamentben, az őrizetbe vett színész és tartalékos hadnagy *Szöts Andrásé*. Az ennek kapcsán keletkezett felvetődő jelentések, jegyzőkönyvek, vallomások a dokumentumgyűjtemény önálló részében olvashatók.

Tanulmányának befejező részében a szerző a diktatúra bukása utáni büntetőjogi számonkérésekkel foglalkozik. A korabeli elnevezéssel „*kommunista vagy bolsevik bűnügyek*” miatti eljárások során jelentős számban elfogták a volt terror embereit. Ők a jegyzőkönyvek szerinti értékelése szerint alapján az igazságügyi szervek (ügyészség, bíróság) előtti vallomásaikban általában nem a rendőrségen elmondott „*történeteket, hanem a személyes felelősségükre vonatkozó részleteket vonták vissza [...] e kihallgatási körülmények figyelembe vétele a források igazságtartalmának mérlegelése kapcsán mindenképpen elengedhetetlen*”.

A bukott Tanácsköztársaság valós vagy vélt szereplői elleni felelősségre vonások során abból indultak ki, hogy a „*tanácsköztársaságot nem ismerték el államalakulatként, vagyis létét illegitimnek tekintették. Ebből az alapvetésből pedig egyenesen következett, hogy a diktatúra felhatalmazásai alapján eljáró egyének egytől egyig önkényesen [...] működtek és léptek fel.*” A szerző megállapítása szerint ezen az alapon „*minden olyan politikai tevékenységet kriminalizáltak, amelyek valamilyen formában összefüggésben voltak a tanácsköztársaság igazgatásával és rendszerének működtetésével. Mindezek következtében nemcsak a diktatúra elnyomó gépezetét támogató különítményesek és politikai nyomozók kerültek letartóztatásba és a vádlottak padjára, hanem sokan azok közül is, akiknek semmi közük nem volt a diktatórikus intézkedésekhez.*”

A könyv ezzel át is vezet ahhoz a rendkívül érdekes és értékes dokumentumgyűjteményhez, amelynek jelentős részét az igazságszolgáltatási számonkérések iratai teszik ki. A levéltárak anyagában fennmaradó rendőrségi, ügyészségi, bírósági vallomások, jelentések, jegyzőkönyvek, ítéletek a dualizmus korában kialakult klasszikus magyar jogrend szabályai szerint készültek. A tanúknak igazmondási kötelezettségük volt, míg a terheltek tetszésük szerinti vallomást tehettek, azt akár meg is tagadhatták. A közölt jegyzőkönyvek szerint azonban a kihallgatottak vallottak, hiszen elemi érdekük volt mondandójukkal a maguk és mások szerepét megvilágítani. A kötet így közli a vörösteror ikonikus alakjainak, Korvin Ottónak, *Jancsik Ferenc*nek, a Vörös Őrség országos parancsnokának, Cserny Józsefnek a vallomásait: ezekből kiderülnek az oroszországi előzmények, a kommunista párt megalakulása, a hatalomátvétel előkészítése, a diktatúra erőszakszerveinek működése, az országszerte kirobbanó ellenállások letörése. Több jegyzőkönyv a terror közkatonáinak vallomásait tartalmazza, amelyekben beszámoltak az elfogásokról, vallatásokról, kínzásokról, kivégzésekről.

B. Müller Tamás felkutatta a Politikai Nyomozó Osztály fennmaradt iratait is, ezek szemléletesen mutatják annak szervezetét, a konkrét ügyek felderítése, vizsgálata során keletkező jelentéseket. Itt közli a szerző az írójuk gondolatait jellemző vezetői dokumentumokat is, mint például Korvin Ottó jelentését az 1919. június 24-i ludovikás felkelés leverése után, amely szerint *„nem a vérszomj, hanem az elrettentő példa statuálásának szükségessége az, [...] mely feltétlenül megköveteli, hogy a halálos ítéletek most már haladéktalanul végre is hajtassanak”*.

A közölt dokumentumok külön fejezetei az országházi fogság emlékei. Ezekben a volt foglyok és túsok (köztük korábbi országgyűlési képviselők, miniszterek, akik sajátosan kerültek vissza a Parlamentbe) beszéltek élményeikről, a velük vagy másokkal történekről. Ezek forrását a szerző különböző, alapvetően az 1920–1930-as években megjelenő memoárokban, emlékkötetekben, laptudósításokban lelte meg. E kötetlen formában megörökítettek kapcsán viszont B. Müller Tamás felhívja a figyelmet, hogy azokat a *„visszaemlékezők erős érzelmi kötődései miatt – megfelelő kritikával kell kezelnünk”*.

A kötet értékét növeli a számos kép, amelyek a korabeli történések szereplőit, illetve magukat a történeket, továbbá az azok kapcsán keletkezett iratokat mutatják be. Hasznos része a könyvnek az életrajzi gyűjtemény, amely röviden bemutatja a tanulmányban említett számos személyt.

KÖNYVISMERTETÉS

A mű elolvasása után kijelenthető, hogy B. Müller Tamás teljesítette az előszóban megfogalmazott célját, miszerint a „*diktatúra politikai terrorjának országházi eseményei a lehetőségekhez képest minél pontosabban és tényszerűbben kerüljenek bemutatásra*”. Azonban nem csak ezt tette meg, mivel tanulmányával és a dokumentumgyűjteménnyel a céljánál szélesebb körben alapvető eligazítást és segítséget nyújt a korral foglalkozó szakemberek (történészek, jogtörténészek, kriminalisták) és minden más érdeklődő számára.

Készítette: Nánási László